

UDK 327(469)
Biblid 0543-3657, 74 (2023)
Год. LXXIV, бр. 1187, стр. 177-194
Прегледни научни рад
Примљен: 22. 1. 2022.
Прихваћен: 2. 3. 2023.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2023.74.1187.8
CC BY-SA 4.0

*Рајко Петровић*¹

Место лузофоних земаља у спољној политици Португалије

САЖЕТАК

Предмет истраживања овог рада јесте анализа места лузофоних земаља, односно земаља бивших португалских колонија у којима се и данас као званични језик употребљава португалски језик, у спољној политици Португалије. Циљ истраживања јесте доказивање полазне опште хипотезе да је Португалија, упркос томе што је у потпуности интегрисана у систем тзв. колективног Запада кроз чланство у НАТО и Европској унији, и те како заинтересована за политичку, дипломатску, економску и сваку другу сарадњу са лузофоним земљама у Јужној Америци, Африци и Азији. Резултати истраживања недвосмислено показују да постоји континуирани интерес обеју страна за јачање међусобних веза и сарадње по бројним питањима, упркос постојећој географској удаљености и одређеним историјски условљеним анимозитетима. Намеће се закључак да је Португалија осталим лузофоним земљама битна као земља која представља мост између њих и Европе, док су оне важне за Португалију као тржишта и политички савезници на међународном плану, будући да унутар Европске уније и колективног Запада уопште Португалија ипак представља „земљу периферије“. Током истраживања користили смо се историјском методом, методом анализе и методом компаративне анализе.

Кључне речи: Португалија, лузофоне земље, трансконтинентална сарадња, постколонијализам, земља периферије.

¹ Научни сарадник, Институт за европске студије у Београду. E-mail: rajko.petrovic@ies.rs, <https://orcid.org/0000-0003-1383-7339>

The Place of Lusophone Countries in the Foreign Policy of Portugal

SUMMARY

The research subject of this paper is the position of Lusophone countries in Portugal's foreign policy, i.e., the countries of former Portuguese colonies where Portuguese is still used as an official language. The goal of the research is to prove the initial general hypothesis that, despite being fully integrated into the system of the so-called collective West through membership in NATO and the European Union, Portugal is also interested in political, diplomatic, economic, and any other kind of cooperation with Lusophone countries in South America, Africa, and Asia. The research results unequivocally show that there is a continuous interest of both sides in strengthening mutual ties and cooperation on numerous issues, despite the existing geographical distance and certain historically conditioned animosities. The conclusion is that Portugal is important for other Lusophone countries as a country that represents a bridge between them and Europe, while they are important for Portugal as markets and political allies on the international level, considering that within the European Union and the collective West in general, Portugal still represents a "periphery country". In our research, we used the historical method, the analysis method, and the comparative analysis method.

Keywords: Portugal, Lusophone countries, politics, economy, culture.

Увод: појам и концепт лузофоних земаља

Португалија се традиционално сматра најтрајнијом европском колонијалном силом, чији је успон почео још 1415. године освајањем стратешки важне Сеуте на северу Африке, а чије су последње колоније у далекој Азији, у пуном смислу речи, постале независне од званичног Лисабона (Макао 1999. и Источни Тимор 2002. године). Захваљујући низу фактора попут изузетно повољног географског положаја, развијене картографије и морепловства, те технолошкој и војној надмоћи над затеченим урођеничким становништвом Јужне Америке, Африке и Азије, Португалија је током неколико векова своје нововековне историје успела да стекне енормно економско богатство, али и да се профилише као утицајна политичка и културна сила. Захваљујући, између осталог, и португалском колонијализму римокатолицизам је данас распрострањен и на другим континентима сем европског, а португалски језик је један од најраспрострањенијих светских језика. Свакако су и данас присутни спорови и дилеме у вези с тим колико доброг, а колико злог су португалски *bandeirantes* донели, из угла Европљана, новооткривеним просторима. Док су према једнима Португалци своје колоније технолошки унапредили и цивилизовали,

други их терете за убиства огромног броја урођеника, нехуман третман према њима и њиховом културном наслеђу, као и за експлоатацију њихових природних ресурса.² Нема сумње да су португалска географска открића битно изменила судбину целог човечанства, али и затеченог становништва. Довољно је поменути да су Португалци открили поморски пут за Индију, делове западне и источне Африке, Бразил, те да су стизали чак до Нагасакија у Јапану. После неколико векова португалске колонијалне управе засноване на пигментократији и потпори Римокатоличке цркве, независност од Португалије прво је прогласио Бразил 1822. године, да би афричке португалске колоније своју независност стекле тек након Португалског колонијалног рата (1961–1974), односно након успешно спроведене Каранфилске револуције у самој Португалији када су нове демократске власти признале независност Анголе, Мозамбика, Гвинеје Бисао, Зеленортских Острва и Сао Томе и Принсипеа.³

Историјске, културне, економске и политичке везе између Португалије и њених бивших колонија, упркос антагонизмима, остале су снажне и након стицања њихове независности. Португалски језик је, пре свега, једно моћно кохезивно средство помоћу кога се и данас одржавају снажне везе између географски удаљених земаља. Отуда су, с обзиром на древни назив Португалије – Лузитанија (сами Португалци и данас за себе неретко колоквијално кажу да су Лузитанци), осмишљени термини лузофонија (порт. *Lusofonia*) или лузофоне земље (*países lusófonos*) или лузофони свет (*Mundo lusófono*) како би се њима означиле земље у којима је португалски језик званични (у ужем смислу), и оне у којима је португалски језик у употреби у значајнијој мери (у ширем смислу). Године 1996. у Лисабону је званично основана Заједница земаља португалског говорног подручја (*Comunidade dos Países de Língua Portuguesa* – CPLP). Данас у ту међународну организацију лузофоних земаља улазе Португалија и Бразил (у којима је португалски језик и матерњи и званични и административни језик), затим Мозамбик, Ангола, Гвинеја Бисао, Зеленортска Острва, Сао Томе и Принсипе и Источни Тимор (у којима је португалски језик званични и административни), Екваторијална Гвинеја (у којој је португалски језик један од три званична језика), те недржавне територије попут Макаоа у Кини (овде је португалски и други званични језик) и Гое, Дамауа и Диуа (тзв. Португалска Индија) у којима португалски језик има значајно место у култури.⁴ О колико великој

² Рајко Петровић, „Португал и Шпанија: случај првих светских колонијалних империја”, у Данило Бабић, Рајко Петровић и Јелена Вићентић (ур.), *Суочавање Европе са њеном колонијалном прошлошћу*, Институт за европске студије, Београд, 2021, 1719.

³ *Ibid.*, 27–29.

⁴ Треба напоменути да је португалски језик значајан мањински језик у земљама попут Сједињених Америчких Држава, Јапана, Јужноафричке Републике, Андоре,

језичкој и културолошкој заједници је реч говори податак да лузофони свет данас броји преко 267 милиона становника, што португалски језик смешта на високо шесто место по броју говорника у свету.⁵ Додатном јачању веза између лузофоних земаља свакако су допринели процеси глобализације и развоја информационих технологија, о чему сведочи и податак да је на сајбер простору употреба португалског језика данас на петом месту са око 83 милиона активних корисника.⁶

Слика 1: Мапа лузофоних земаља⁷

Луксембурга, Швајцарске, Аустралије, Нигерије и Уругваја, али се ове државе не убрајају у земље лузофоног света. Такође је важно истаћи да постоје „два стандардна португалска језика“, а што су заправо две варијанте једног стандардног језика – европски португалски (*português europeu*) и бразилски португалски (*português brasileiro*). Бразилска варијанта се користи искључиво у Бразилу, док се европска варијанта користи, поред Португалије, у свим афричким лузофоним земљама као стандардни језик. Опширније у: Joana Câmara i Mladen Ćirić, *Portugalsko-srpski, srpsko-portugalski rečnik*, JRJ, Zemun, 2014, 315.

⁵ Португалски језик је тако по броју говорника иза себе оставио језике попут руског, француског, немачког, турског и италијанског.

⁶ Moisés de Lemos Martins, *Lingua portuguesa, globalização e lusofonia*, Editora da Pontificia Universidade Católica, São Paulo, 2014, 27–28.

⁷ *New video details SPA's Lusophone Project supporting Portuguese-speaking society development*, <https://www.cisac.org/Newsroom/articles/new-video-details-spas-lusophone-project-supporting-portuguese-speaking-society>, 9.2.2023.

Основни елементи савремене португалске спољне политике

Савремена португалска спољна политика почива на три главна стуба – европском, односно односима Португалије са осталим земљама чланицама Европске уније, као и са Европском унијом као целином; трансатлантском, тј. односима са Бразилом и Сједињеним Америчким Државама, и афричком, односно везама са лузофоним афричким земљама.⁸ Овде треба додати да постоје и нешто другачија тумачења која стубове португалске спољне политике виде у европским интеграцијама, трансатлантским односима и везама са лузофоним простором.⁹ Приоритети португалске владе на плану међународних односа данас се огледају у јачању економске дипломатије, с циљем повратка финансијског угледа Португалије, затим у развоју и ширењу португалског угледа уопште на међународном плану, те у развоју и увећању међународних односа са иностранством. Португалско председавање Европском унијом у првој половини 2021. године била је идеална прилика да званични Лисабон међу шире приоритете Уније постави и своје, премда су многи од њих комплементарни попут борбе против климатских промена, дигиталне трансформације, повратка ка европском вредносном систему, јачања европског социјалног модела, питања миграција и здравствене заштите у добу пандемије Ковид-19.¹⁰ Унутар саме Португалије, ипак, не постоји јасан консензус о дугорочној спољнополитичкој конфигурацији земље унутар Европске уније, посебно у контексту тенденција њене даље федерализације. То питање, заправо, оптерећује португалске политичке и друштвене актере још од приступања ове земље Европској унији 1986. године. Заговорници идеје о Португалији, као независној држави на европској сцени, сматрају да ће иста у случају федерализације Европске уније изгубити статус суверене државе и постати тек савезна држава. С друге стране, браниоци идеје европског федерализма мишљења су да Португалија у савременим условима не може опстати као самостални актер у дипломатској арени, те да своју политичку моћ на међународном нивоу, у контексту међузависних односа у глобализованом свету, може пројектовати само као део јединственог европског политичког субјекта.¹¹ Португалија, када је реч о њеном положају у Европској унији, има једну значајну компаративну предност – она представља природни

⁸ “República Portuguesa”, Ministerio de Asuntos Exteriores, Unión Europea y Cooperación, Oficina de Información Diplomática, Madrid, May 2022, 4.

⁹ “Strategic Concept for Portuguese Development Cooperation”, Governo de Portugal, Lisboa, 2020, 11.

¹⁰ “República Portuguesa”, op. cit., 5.

¹¹ Maria Sousa Galito, *Ensaio sobre política externa portuguesa. Documento de trabalho*, Centro de Estudos sobre África, Ásia e América Latina, Lisboa, 2019, 21.

и незаобилазни мост сарадње Европске уније најпре са Бразилом, а потом и са лузофоним афричким земљама. У том смислу, Португалија је посебно важна у контексту коначног потписивања трговинског споразума Европске уније са Меркосуром (Бразил, Аргентина, Уругвај и Парагвај). Споразум је већ годинама у запећку због низа нерешених питања, као што су права домородачких народа, одрживи развој, климатске промене, и због неслагања институција Европске уније са бразилском политиком према Амазонији. Између осталог, и то је разлог због кога ће најављена посета новог бразилског председника Инасија Лула да Силве (*Luiz Inácio Lula da Silva*) Португалији током лузо-бразилског самита (22–25. април 2023.) бити од изузетне важности.¹²

Португалија је једна од земаља оснивача НАТО пакта из 1949. године и у том смислу, без обзира на природу и карактер режима у Лисабону, САД су за ову земљу већ деценијама најважнији партнер у смислу изградње заједничке безбедносне архитектуре. Португалија, с једне стране, заузима изузетно важан геостратешки положај, док САД имају капацитет и вољу да јој гарантују безбедност. Односи између две земље огледају се и у афирмацији историјски утемељених добрих односа, затим заједничким стратешким и геополитичким интересима контроле Азорских острва, уравнотеженој трговинској размени и инвестиционим улагањима, заједничком управљању Атлантским океаном и коришћењу његових ресурса (тзв. „плава економија”), те португалској подршци санкционој политици званичног Вашингтона према Северној Кореји, Русији, Сирији и другим државама.¹³

Трећи, али не најмање важан стуб португалске спољне политике јесу односи са лузофоним земљама. Свест о потреби подизања ових односа на виши ниво јавила се почетком 21. века. Било је то време када је, с једне стране, Португалија била у довољној мери демократизована земља са либерализованом привредом, те, с друге стране, време када је прошло већ четврт века од ратова за независност бивших португалских колонија, које су и саме схватиле да им је сарадња са Португалијом од користи и у функцији економског, политичког и културног развоја. Управо зато је 17. по реду Влада Португалије 2005. године дефинисала сарадњу са лузофоним земљама као један од спољнополитичких приоритета. Овде је важно напоменути да португалски језик јесте основа на којој почива ова сарадња, али се она не исцрпљује само у језичкој и културној сарадњи. Напротив, овде је реч о једној

¹² Sugar Mizzy, *Lula will visit Portugal on a state visit and participate in the Luso-Brazilian summit from April 22 to 25 – Observer*, Europe-cities, <https://europe-cities.com/2022/12/30/lula-will-visit-portugal-on-a-state-visit-and-participate-in-the-luso-brazilian-summit-from-april-22-to-25-observer/>, 20.1.2023.

¹³ “Portugal. Integrated Country Strategy”, U.S. Embassy in Portugal, Lisbon, August 6, 2018, 1–13.

мултисекторској сарадњи која подразумева економску и финансијску сарадњу (обостране инвестиције, заједничка улагања у низ секторских политика, реализација заједничких стратешких пројеката итд.); затим војну и безбедносну сарадњу (нпр. кроз заједничке обуке војног и полицијског особља); здравствену и хуманитарну сарадњу (стручно медицинско усавршавање недовољно развијених лузофоних земаља, подршка борби против полно преносивих болести у Африци итд.); сарадњу у сфери образовања (посебно су важни програми описмењавања које Португалија спроводи у афричким лузофоним земаљама), информационо-технолошку сарадњу (сарадња у осавремењавању пословања, обуци кадрова у јавној управи и сл.); те научну сарадњу (посебно изражена у области телекомуникација). Португалија и Бразил, као две најбогатије и најбоље позициониране лузофоне земље на међународном нивоу, имају незамењиву улогу у обезбеђивању међународне јавне помоћи за економски развој неразвијених лузофоних економија захваљујући њиховим иницијативама у оквирима Европске уније, Организације за сарадњу и економски развој и другим међународним политичким и финансијским организацијама и институцијама.¹⁴

Важан догађај десио се 17. јула 1996. године у Лисабону када је званично основана Заједница земаља португалског говорног подручја (*Comunidade dos Países de Língua Portuguesa*), у форми међународне организације са иницијалним циљем сарадње у сфери културе, али која је током деценија које су уследиле попримила и економски, дипломатски и геополитички карактер. Заједницу лузофоних земаља основали су Португалија, Бразил, Ангола, Мозамбик, Гвинеја Бисао, Зеленортска Острва и Сао Томе и Принсипе (и данас су све ове земље њене пуноправне чланице), да би накнадно пуноправне чланице постале и Источни Тимор (2002) и Екваторијална Гвинеја (2014). Бројне земље широм света су, у међувремену, постале придружени посматрачи Заједнице лузофоних земаља – Маурицијус, Сенегал, Грузија, Јапан, Намибија, Турска, Чешка, Мађарска, Словачка, Уругвај, Андора, Аргентина, Чиле, Француска, Италија, Луксембург, Уједињено Краљевство и, коначно, 2018. године и Србија. У оквирима ове Заједнице сваке друге године одржава се конференција шефова држава и влада, а до сада су оне одржаване у градовима попут Лисабона, Праге, Мапута, Бразилије, Луанде и других. Велика вредност ове међународне организације огледа се у чињеници да су земље пуноправне чланице успеле да своје језичке и културолошке везе ставе испред колонијализмом оптерећене прошлости, као и то да је Заједница умногоме допринела трансформацији посматраних земаља у контексту

¹⁴ Porto Editora, *Relações de Portugal com os Países Lusófonos*, Infopédia, [https://www.infopedia.pt/apoio/artigos/\\$relacoes-de-portugal-com-os-paises-lusofonos](https://www.infopedia.pt/apoio/artigos/$relacoes-de-portugal-com-os-paises-lusofonos), 21.1.2023.

глобализацијских процеса на почетку 21. века.¹⁵ На наредним странама следи детаљнија анализа о месту лузофоних земаља у савременој португалској спољној политици подељених у три групе – Бразил, афричке лузофоне земље и азијске лузофоне земље, тј. Источни Тимор.

Односи Португалије и Бразила

Односи између Португалије и Бразила данас су од немерљивог значаја за обе земље. Политички углед и интегрисаност Португалије у институције тзв. колективног Запада Бразилу значе много, јер је то канал преко кога званична Бразилија може да утиче на креаторе политика у Вашингтону, Бриселу и другим европским центрима. Португалија је у културном, језичком и образовном смислу и даље остала „земља метропола“, па чак и „мајка отаџбина“ за многе Бразилце, посебно оне португалског порекла, који радо бирају Португалију као место за стицање образовања, пословање, па чак и за наставак живота тамо. Бразил, с друге стране, као својеврсни „континент за себе“ са преко 214 милиона становника и територијом преко 8,5 милиона квадратних километара представља економског и привредног партнера од виталног значаја за Португалију која, упркос свему претходно наведеном, има „тек“ 10,3 милиона становника и нешто више од 92.000 квадратних километара површине.

Односи између Португалије и Бразила су, дакле, стратешки, дубински, свеобухватни и континуирани и обухватају практично све сфере сарадње – од политике, дипломатије и права, преко економије и социјалних питања, па све до научно-технолошке и културне сарадње. Ови односи посебно су појачани у последњих 20-ак година, с обзиром на њихове бројне погодности у контексту све израженије глобализације и дигитализације у оквирима савремених међународних односа. Тако су 2000. године, на 500. годишњицу окрића Бразила, две земље потписале Споразум о пријатељству, сарадњи и саветовању у бразилском граду Порто Сегуру. Реч је о стратешки постављеном и свеобухватном споразуму који покрива читав низ питања – од оних економских, фискалних, финансијских и инвестиционих, преко научне и технолошке сарадње, па све до јачања културних веза и регулисања статуса Португалаца у Бразилу и Бразилаца у Португалији.¹⁶ Ово

¹⁵ Jessica Silva Tinoco Gimenez, “Um outro olhar sobre a comunidade dos países de língua portuguesa (cplp) construindo a superação, transformando em cooperação”, *Revista Ars Historica*, no. 16, 2018, 172–187.

¹⁶ *Tratado de Amizade, Cooperação e Consulta entre a República Federativa do Brasil e a República Portuguesa*, Consulado Geral de Portugal em São Paulo, <http://consuladoportugalsp.org.br/dados-sobre-portugal/tratados-e-acordos-entre-portugal-e-brasil/tratado-de-amizade-cooperacao-e-consulta-entre-a-republica-federativa-do-brasil-e-a-republica-portuguesa/>, 22.1.2023.

последње има посебан значај и дефинисано је кроз Статут о једнакости између Португалаца и Бразилаца (*Estatuto de igualdade entre portugueses e brasileiros*). Њиме се, између осталог, Бразилцима у Португалији омогућава право на обављање привредних активности, право на рад без квантитативних ограничења, право на обављање функција у органима било ког правног лица, али и учешће у политичком животу, односно право гласа на локалним изборима са дозволом за боравак дужи од две године, и могућност кандидовања на изборима за органе локалне власти са дозволом за боравак дужи од четири године.¹⁷

Португалија и Бразил одржавају редовне самите на којима разматрају низ мултилатералних питања у вези са културом, језиком, политичким питањима и економијом. За обе земље је од виталног интереса очување и развој португалског језика, као и борба да исти, с обзиром на број говорника и територију коју покрива, добије статус званичног језика у Уједињеним нацијама.¹⁸ Исто тако, Португалија већ дуго времена лобира у различитим међународним институцијама, а посебно у западним центрима моћи да Бразил постане стална чланица Савета безбедности Уједињених нација. Португалско руководство је, упркос историјском и културном значају, свесно чињенице да њихова земља никада не може добити такав статус. Бразил, с друге стране, као највећа латиноамеричка земља, највећа латиноамеричка економија и регионални лидер у пуном смислу те синтагме, има озбиљне намере али и капацитете да у догледно време постане стална чланица Савета безбедности Уједињених нација.¹⁹ На тај начин би, без икакве сумње, и Португалија имала посредну могућност да утиче на оне најважније одлуке на међународном нивоу. У сваком случају, сасвим је јасно да би у том случају Бразил био не само глас свих осталих латиноамеричких земаља, већ и свих лузофоних.²⁰

Економска сарадња између Бразила и Португалије је питање од изузетног значаја за обе стране, јер постоји огроман потенцијал који још

¹⁷ *Solicitar Residência em Portugal*, Serviço de Estrangeiros e Fronteiras, <https://imigrante.sef.pt/solicitar/estatuto/>, 22.1.2023.

¹⁸ *Portugal wants Portuguese as an official UN language but there's a long road ahead, says minister*, The Herald News, <https://www.heraldnews.com/story/news/local/ojornal/2021/04/26/portugal-wants-portuguese-official-un-language-but-theres-long-road-ahead-says-minister/7386764002/>, 22.1.2022.

¹⁹ Eugenio V. Garcia & Natalia B. R. Coelho, "A Seat at the Top? A Historical Appraisal of Brazil's Case for the UN Security Council", *SAGE Open – Research Paper*, no. 1, 2018, 1.

²⁰ Шансе Бразила да оствари овакву позицију додатно су се увећале након што је руски министар спољних послова Сергеј Лавров, током фебруара 2022. године, најавио да ће Русија подржати Бразил у намери да постане шеста стална чланица Савета безбедности Уједињених нација. Погледати у: *Лавров: РФ поддрживаєт включение Бразилии в список постоянных членов Совбеза ООН*, ТАСС, <https://tass.ru/politika/13725031>, 24.1.2023.

увек није искоришћен у пуним капацитетима. Тако се у последњих неколико година на месту најзначајнијих португалских извозних партнера налазе Шпанија, Француска, Немачка, САД и Уједињено Краљевство, док се међу највећим увозним партнерима ове земље налазе Шпанија, Немачка, Француска и Италија.²¹ Исти случај је и са Бразилом, чији су најзначајнији извозни партнери Кина, Аргентина и Холандија, а увозни партнери Кина, Аргентина и Немачка.²² Економско приближавање двеју земаља је, међутим, све очигледније у последњих неколико година. Трговинска размена између Португалије и Бразила је тако 2021. године порасла за 41,4% у односу на претходну годину, пре свега захваљујући извозу уља за ложење из Бразила у Португалију и извозу уља и делова авиона из Португалије у Бразил. Латиноамерички џин бележи суфицит у спољнотрговинској размени са Португалијом већ неколико година, али се она налази тек на 32. месту највећих трговинских партнера Бразила.²³ Очекује се да ће нови бразилски председник Инасио Лула да Силва радити на подстицању јачања економских веза између Бразила и Португалије и да ће његова званична посета Лисабону, током ове 2023. године, умногоме допринети таквом сценарију. Још пре него што је званично преузео дужност председника 1. јануара 2023. године, Лула је посетио Португалију и тамо се састао са премијером Антониом Костом (*Antonio Costa*) и председником Марселом Ребелом де Созом (*Marcelo Rebelo de Sousa*). Лула ће покушати да реши проблем крчења шума у Амазонији који кочи потписивање трговинског споразума са Европском унијом, те ће, за разлику од свог предходника Жаира Болсонара (*Jair Bolsonaro*), још више инсистирати на бразилско-португалским економским односима. Сама чињеница да је Лула да Силва у својим спољнополитичким пројекцијама ставио у исту реченицу САД, Кину и Португалију довољно говори о томе да ће у наредне четири године односи на релацији Бразилија–Лисабон бити подигнути на још виши ниво.²⁴

Односи Португалије и афричких лузофоних земаља

Од свих лузофоних земаља, Португалији је током последњих неколико деценија било најтеже и најизазовније да успостави

²¹ Central Intelligence Agency, *The CIA World Factbook 2020–2021*, Skyhorse Publishing, Brattleboro 2020, 4016–4017.

²² *Ibid.*, 790.

²³ *Comércio Brasil-Portugal cresceu 41,4% em relação ao mesmo período do ano passado*, Câmara Portuguesa, <https://www.camaraportuguesa.com.br/comercio-brasil-portugal-cresceu-414-em-relacao-ao-mesmo-periodo-do-ano-passado/>, 24.1.2023.

²⁴ *Brazil's Lula puts U.S., China among his first official visits*, The Hindu, <https://www.thehindu.com/news/international/brazils-lula-puts-us-china-among-his-first-official-visits/article66339211.ece>, 24.1.2023.

билатералне односе са афричким земљама. Разлози томе су сасвим јасни – тек средином 1970-их ове земље су стекле независност од Португалије и то након крвавог вишегодишњег Португалског колонијалног рата. Било је потребно да дође до радикалних унутрашњих политичких промена у самој Португалији како би дошло до признања независности Анголе, Мозамбика, Гвинеје Бисао, Сао Томе и Принсипеа и Зеленортских Острва. Ипак, снажне најпре језичке, а потом и културолошке и историјске везе између Португалије и њених бивших афричких колонија временом су однеле превагу у корист сарадње на обострану корист. Глобализацијски процеси, капиталистички начин привређивања и транснационални политички и економски токови само су неки од фактора који су додатно поспешили излазак афричких земаља из страха од „неоколонијалне матрице“, односно усмерење истих ка конструктивној и институционалној сарадњи са Португалијом.²⁵

Дипломатски односи између Анголе и Португалије били су успостављени већ 1976. године током које на десетине хиљада Португалаца напуштају Анголу из страха од одмазде.²⁶ Након две године председници двеју земаља потписали су дугорочно стратешки важан Споразум о општој сарадњи између Португалије и Анголе (*Acordo geral de cooperação*), да би заједнички 1996. године две земље учествовале у стварању већ помињане Заједнице лузофоних земаља, чему је претходило потписивање Споразума о културној сарадњи 1979. године. Затим су 1982. године Португалија и Ангола потписале важан Споразум о економској сарадњи (*Acordo de cooperação económica*), затим 1987. године у Лисабону Португалија је потписала Споразум о сарадњи са Анголом у области образовања, наставе, научног истраживања и обуке особља (*Acordo de cooperação com Angola no domínio da educação, do ensino, da investigação científica e da formação de quadros*), а који је додатно разрађен 2006. године потписивањем у Луанди Споразума о научној и технолошкој сарадњи (*Acordo de cooperação científica e tecnológica*). Коначно, вредан помена је изузетно значајни Договор о лузо-анголској сарадњи у области индустрије, нафте и енергетике (*Acordo de cooperação luso-angolano no domínio da indústria, dos petróleos, e energético*), који су Ангола и Португалија потписале 1991. године у Лисабону.²⁷ За Португалију, Ангола представља тржиште са 34 милиона корисника, земљу у којој

²⁵ Cristine Gorski Severo, "Lusofonia, colonialismo e globalização", *Fórum linguistic., Florianópolis*, vol. 13, no. 3, 2016, 1321–1331.

²⁶ Након завршетка Португалског колонијалног рата у Африци око милион Португалаца је дошло из афричких лузофоних земаља у Португалију, што је тада значило повећање укупног броја становника ове земље за око 1/10.

²⁷ Angola, Portal Diplomático, <https://portaldiplomatico.mne.gov.pt/relacoesbilaterais/paises-geral/angola>, 25.1.2023.

данас ради око 200.000 Португалаца (најчешће је реч о високоплаћеним пословима у сфери медицине, образовања, високим технологијама и сл.) и земљу која је богата бројним природним ресурсима, посебно када је реч о нафти, гасу, минералима и дијамантима. С друге стране, велики број Анголаца и данас одлази на привремени рад у Португалију, затим на студије и разне облике професионалних усавршавања, те анголске компаније послују са португалским у бројним областима. За Анголу је посебно важно то што Португалија представља природни мост између ње и Европске уније, а што има значајне како економске тако и политичке импликације.²⁸

Мозамбик, са својих 32 милиона становника, али и са изузетно важном геополитичком и геоекономском позицијом на југоистоку Африке на поморском путу ка Индији и даље ка Кини, такође је од значаја за Португалију. Године 1975. Португалија је признала независност Мозамбика и успостављени су дипломатски односи између двеју земаља. Такође, исте године је Португалија потписала и Споразум о сарадњи са Мозамбиком (*Acordo de cooperação com Moçambique*). Уследили су и Споразум о сарадњи у областима трговине, економије и здравства (1981), Споразум о пријатељству и сарадњи (1983) и Споразум о билатералним самитима (2010). Да су споразуми у економском домену били и те како повољни по Португалију говори нпр. податак да је само 2020. године она, захваљујући извозу опреме и машина, остварила трговински суфицит од 164 милиона евра.²⁹ Две земље већ годинама одржавају заједничке састанке државних представника на највишем нивоу, обављају се и редовне политичке консултације и, уопште узев, може се рећи да Мозамбик тако присне политичке и економске односе, какве има са Португалијом, има само са суседном Јужноафричком Републиком. Португалија и Мозамбик данас тесно сарађују и по питању борбе против климатских промена, затим у областима попут војно-техничке сарадње, обновљивих извора енергије, банкарске сарадње, као и на традиционално снажним пољима сарадње попут очувања језика и културе.³⁰

Не треба занемарити ни сарадњу између Португалије и мањих афричких лузофоних земаља – Гвинеје Бисао, Зеленортских Острва и

²⁸ Tarcísio Afonso Tchivole, *Relações de cooperação Angola – Portugal*, Trabalho de Projecto de Mestrado em Relações Internacionais na área de Especialidade de Relações Internacionais, Faculdade de Ciências Sociais e Humanas da Universidade Nova de Lisboa, Lisboa, 2017, 80–87.

²⁹ *Moçambique*, Portal Diplomático, <https://portaldiplomatico.mne.gov.pt/relacoesbilaterais/paises-geral/mocambique>, 25.1.2023.

³⁰ Ana Marta Esteves Patrício, *Cañora Bassa nas Relações Bilaterais entre Portugal e Moçambique:1975–2007*, Dissertação submetida como requisito parcial para obtenção do grau de Mestre em Estudos Africanos – Análise e Gestão do Desenvolvimento Económico e Social, ISCTE – IUL, Lisboa, 2010, 63–65.

Сао Томе и Принсипеа. За Гвинеју Бисао Португалија је убедљиво најзначајнији увозни партнер са учешћем од преко 47%.³¹ Упркос сукобима током Португалског колонијалног рата током 1970-их, у наредне две деценије значајан број грађана Гвинеје Бисао отишао је у Португалију у потрази за бољим послом и условима живота, тако да је за ову малу афричку земљу то додатни мотив да се економски, али и политички чвршће веже за некадашњу метрополу.³² Зеленортска Острва су, након стицања независности 1975. године, са Португалијом најпре започела сарадњу у области научне и техничке сарадње, затим у области здравства, образовања и правосуђа, коначно и у областима радних односа, социјалне правде и социјалне инклузије, заједничке поморске инспекције и у области одбране.³³ Политичко-дипломатски значај Португалије за Зеленортска Острва је прворазредног карактера, те је званична Праја заинтересована да гради што присније односе са званичним Лисабоном, пре свега у контексту глобализације и међународног умрежавања, где једна земља од нешто више од 580.000 становника тешко може да опстане не само без подршке и помоћи Португалије, већ и шире међународне заједнице.³⁴ Ни Сао Томе и Принсипе са својих тек 223.000 становника и свега 1.000 километара квадратних површине није могао да негира нужност тесне сарадње са Португалијом одмах након проглашења независности од ње. Управо зато је ова острвска земља у последњих неколико деценија потписала низ стратешки важних споразума са некадашњом метрополом, попут Споразума о сарадњи и пријатељству, Споразума о трговини, Споразума о културној сарадњи, Споразума о поморском транспорту, Споразума о миграцијама и друге.³⁵ Посебно важном чини се сарадња двеју земаља у области борбе за искорењивање сиромаштва, где Португалија даје значајан допринос и подршку Националној стратегији за смањење сиромаштва (*Estratégia Nacional de Redução da Pobreza*) Сао Томе и Принсипеа.³⁶

³¹ Central Intelligence Agency, op. cit., 2215.

³² Fernando Luís Machado, "Da Guiné-Bissau a Portugal: luso-guineenses e imigrantes", *Sociologia, Problemas e Práticas*, no. 26, 1998, 9–17.

³³ *Cape Verde*, Diplomatic Portal, <https://portaldiplomatico.mne.gov.pt/en/bilateral-relations/general-countries/cape-verde>, 25.1.2023.

³⁴ Edmilson de Jesus Vaz Moreira, *As Relações Político-Diplomáticas Entre Cabo Verde e Portugal Desde 1975 À Atualidade*. Universidade Lusófona de Humanidades e Tecnologias Faculdade de Ciências Sociais, Educação e Administração, Lisboa, 2016, 6.

³⁵ *São Tomé e Príncipe*, Portal Diplomático, <https://portaldiplomatico.mne.gov.pt/relacoesbilaterais/paises-geral/sao-tome-e-principe>, 25.1.2023.

³⁶ Luís Castelo Branco, "A Cooperação Portuguesa em São Tomé e Príncipe", *Actas do Colóquio Internacional São Tomé e Príncipe numa perspectiva interdisciplinar, diacrónica e sincrónica*, no. 1, 2012, 572.

Односи Португалије и Источног Тимора

За Источни Тимор, новопечену малу и острвску државу у далекој југоисточној Азији, сарадња са Португалијом је од виталног политичког интереса, што Португалији даје могућност за остваривање важног утицаја у овом све значајнијем светском региону. Иако је Источни Тимор још од почетка 16. века био једна од португалских прекоморских колонија, нетрпељивост тамошњег становништва према европским освајачима никада није била тако снажна, као што су је европски освајачи осетили у случајевима Јужне Америке и Африке. Томе је допринело неколико фактора, а највише верски и језички, будући да су се становници Источног Тимора релативно рано самоидентификовали као римокатолици по вероисповести и као лузофони у језичком смислу. У том смислу Источни Тимор је заиста оправдавао свој други назив – Португалски Тимор, који је стајао наспрам западног дела острва под контролом Холанђана, али махом исламске вероисповести. Након што је дошло до краха Салазарове Нове државе, а која је Источни Тимор видела као интегрални део Португалије, Португалци су се 1975. године *de facto* повукли са острва. Вакуум власти и моћи у Источном Тимору, настао португалским повлачењем, покушале су да искористе различите политичке фракције – од оних које су заговарале уједињење целог острва, па до оних које су желеле да Источни Тимор буде у конфедерацији са Португалијом. Револуционарни фронт за независност Источног Тимора – *Fretilin (Frente Revolucionária de Timor Leste Independente)* је 1975. године ипак прогласио независност под именом Демократска Република Источни Тимор, на шта је Индонезија, нова постколонијална сила у региону која је већ контролисала западни део острва, убрзо и жестоко одговорила војним путем (операција Комодо).³⁷ Већ 1976. године је анексијом ставила цело острво под своју пуну контролу. Оружане снаге за национално ослобођење Источног Тимора (*Forças Armadas de Libertação de Timor Leste – Falintil*), тачније војно крило покрета *Fretilin*, чинила је група од двадесетак хиљада побуњеника против индонежанске власти која се залагала за независност Источног Тимора и тесне везе са Португалијом, у деценијама које су уследиле пружала је герилски отпор. Треба поменути да је при томе *Falintil* добијао не само дипломатску, већ и војну помоћ од стране званичног Лисабона. Снажним дипломатским напорима Португалија је након два кључна догађаја – велике економске кризе која је потресала Индонезију и оставке индонежанског војног и политичког лидера Сухарта (*Suharto*) – успела да 1998. године од званичне Џакарте издејствује аутономни статус за Источни Тимор (самоуправа у области одбране и

³⁷ Независност Источног Тимора 1975. године нису признале Португалија, Аустралија и САД, док су је признале Зеленоортска Острва, Гвинеја, Гвинеја Бисао, Мозамбик, Сао Томе и Принципе и Албанија.

спољних послова), да би 1999. године грађанима на тој територији био дозвољен референдум о независности за коју је гласало 78% изашлих бирача. Коначно, након неколико година међународне управе над Источним Тимором, он стиче независност 2002. године и постаје пуноправна чланица Уједињених нација. За разлику од своје пређашње реакције на проглашење независности Источног Тимора 1975. године, Португалија је овога пута била прва држава која је новонасталу државу званично признала.³⁸

Одмах по коначном осамостаљењу Источног Тимора ова земља је са Португалијом потписала низ важних билатералних споразума задржавши изузетно блиске и плодотворне политичке, економске и културне везе са њом. Већ 2002. године Португалија и Источни Тимор потписали су Оквирни споразум о сарадњи (*Acordo quadro de cooperação*), затим споразуме о техничко-војној сарадњи, те о реципрочној заштити инвестиција. Исте године у престоници Дилију отворена је португалска школа, што је дало снажан импулс језичкој и културној сарадњи двеју земаља. У Лисабону су две земље 2011. године потписале Споразум о сарадњи између Португалије и Источног Тимора по питањима унутрашње безбедности (*Acordo de cooperação entre Portugal e Timor – Leste em matéria de Segurança Interna*), као и Конвенцију о избегавању двоструког опорезивања и спречавању утаје пореза у питањима пореза на доходак (*Convenção para evitar a dupla tributação e prevenir a evasão fiscal em matéria de impostos sobre o rendimento*).³⁹

Закључак

Португалија је данас земља која је у пуном смислу интегрисана у систем тзв. колективног Запада, као чланица НАТО пакта и Европске уније. Као таква, она је у стању да оствари читав низ погодности које се тичу њене политичке, односно дипломатске позиције на међународном нивоу, заштите економских интереса, гарантовања безбедности и сл. Ипак, ваља нагласити да Португалија, као држава са око 10 милиона становника и са површином мањом од 100.000 квадратних километара, по капацитетима и ресурсима којима располаже спада у ред мањих земаља поменутог колективног Запада, са много мањим утицајем и маневарским простором у истом у односу на нпр. САД, Немачку или Француску. Криза Евроне и криза Европске уније крајем прве и током

³⁸ António Leitão, “As relações entre Portugal e Timor-Leste: da descolonização aos desafios no pós intervencionismo”, no: Maria Raquel Freire (coord.), *Consolidação da paz e a sua sustentabilidade: as missões da ONU em Timor-Leste e a contribuição de Portugal*, Universidade de Coimbra, Coimbra, 2015, 69–90.

³⁹ *Timor-Leste*, Portal Diplomático, <https://portaldiplomatico.mne.gov.pt/relacoesbilaterais/paises-geral/timor-leste>, 26.1.2023.

друге деценије 21. века, узрокована низом проблема попут светске економске и финансијске кризе из 2008. године, све већим приливом илегалних миграната, те кризом „европског пројекта“ изазваном изласком Велике Британије из Европске уније, показала је да Португалија, заједно са другим земљама јужне Европе (Шпанија, Италија, Грчка и Кипар), спада у земље периферије Европске уније и колективног Запада уопште. С тим у вези, сарадња са ваневропским партнерима је за Португалију не само привлачна, већ и нужна геополитичка и геоекономска опција.

Лузофоне земље, односно бивше португалске колоније у којима је португалски језик и данас званични или у широкој употреби, представљају важан део света ка коме је спољна политика званичног Лисабона усмерена. Упркос неславној заједничкој колонијалној прошлости, и ратним сукобима са већином од њих током процеса „закаснеле деколонизације“ 1970-их година, Португалија је са својим бившим колонијама, а сада независним и равноправним државама, успела да изгради нове односе засноване на принципима језичког и културног јединства, међусобног уважавања и политичке и економске сарадње на обострану корист. Говоримо о сарадњи са око 260 милиона људи на три светска континента (Јужна Америка, Африка и Азија). У оквиру ње су сарадња са Бразилом, који је регионални јужноамерички и латиноамерички политички и економски лидер и земља чланица БРИКС-а, са могућношћу да постане стална чланица Савета безбедности УН; сарадња са Анголом, Мозамбиком и Гвинејом Бисао које заједно имају скоро 70 милиона становника, са Сао Томе и Принсипеом и Зеленортским Острвима који, иако мали по бројности становништва и површини, имају велики геостратешки значај у Атлантику; те сарадња са Источним Тимором који представља португалска врата ка позиционирању у региону југоисточне Азије која постаје средиште светских економских и политичких збивања. У складу са обилним и разноврсним ресурсима којима располажу, високом стопом наталитета и високим уделом младог и радно способног становништва у укупној популацији, сасвим је разумљиво што лузофоне земље заузимају изузетно важно место у португалској спољној политици (и обратно), уз тенденције јачања односа у условима наставка глобализацијских политичких, економских и информационо-технолошких процеса.

Библиографија

Afonso, Tchivole, Tarcísio, *Relações de cooperação Angola – Portugal*, Trabalho de Projecto de Mestrado em Relações Internacionais na área de Especialidade de Relações Internacionais, Faculdade de Ciências Sociais e Humanas da Universidade Nova de Lisboa, Lisboa, 2017.

Angola, Portal Diplomático, <https://portaldiplomatico.mne.gov.pt/relacoesbilaterais/paisesgeral/angola>, 25.1.2023.

- Brazil's Lula puts U.S., China among his first official visits, *The Hindu*, <https://www.thehindu.com/news/international/brazils-lula-puts-us-china-among-his-first-official-visits/article66339211.ece>, 24.1.2023.
- Câmara, Joana i Mladen, Ćirić, *Portugalsko-srpski, srpsko-portugalski rečnik*, JRJ, Zemun, 2014.
- Cape Verde, Diplomatic Portal, <https://portaldiplomatico.mne.gov.pt/en/bilateral-relations/general-countries/cape-verde>, 25.1.2023.
- Castelo Branco Luís, "A Cooperação Portuguesa em São Tomé e Príncipe", *Actas do Internacional São Tomé e Príncipe numa perspectiva interdisciplinar, diacrónica e sincrónica*, no. 1, 2012, 571–578.
- Central Intelligence Agency, *The CIA World Factbook 2020–2021*, Skyhorse Publishing, Brattleboro, 2020.
- Comércio Brasil-Portugal cresceu 41,4% em relação ao mesmo período do ano passado, Câmara Portuguesa, <https://www.camaraportuguesa.com.br/comercio-brasil-portugal-cresceu-414-em-relacao-ao-mesmo-periodo-do-ano-passado/>, 24.1.2023.
- Lemos de Martins, Moisés, *Lingua portuguesa, globalização e lusofonia*, Editora da Pontifícia Universidade Católica, São Paulo, 2014.
- Esteves Patrício, Marta Ana, *Cahora Bassa nas Relações Bilaterais entre Portugal e Moçambique: 1975–2007*, Dissertação submetida como requisito parcial para obtenção do grau de Mestre em Estudos Africanos – Análise e Gestão do Desenvolvimento Económico e Social, ISCTE – IUL, Lisboa, 2010.
- Garcia, Eugenio V., & Coelho, Natalia B. R., "A Seat at the Top? A Historical Appraisal of Brazil's Case for the UN Security Council", *SAGE Open – Research Paper*, no. 1, 2018, 1–13.
- Gorski, Severo Cristine, "Lusofonia, colonialismo e globalização", *Fórum linguistic*, Florianópolis, vol. 13, no. 3, 2016, 1321–1333.
- Machado, Fernando Luís, "Da Guiné-Bissau a Portugal: luso-guineenses e imigrantes", *Sociologia, Problemas e Práticas*, no. 26, 1998, 9–56.
- Mizzy, Sugar, *Lula will visit Portugal on a state visit and participate in the Luso-Brazilian summit from April 22 to 25 – Observer*, Europe-cities, <https://europe-cities.com/2022/12/30/lula-will-visit-portugal-on-a-state-visit-and-participate-in-the-luso-brazilian-summit-from-april-22-to-25-observer/>, 20.1.2023.
- Moçambique, Portal Diplomático, <https://portaldiplomatico.mne.gov.pt/relacoesbilaterais/paises-geral/mocambique>, 25.1.2023.
- Leitão, António, "As relações entre Portugal e Timor-Leste: da descolonização aos desafios no pós intervencionismo", no: Maria Raquel Freire (coord.), *Consolidação da paz e a sua sustentabilidade: as missões da ONU em Timor-Leste e a contribuição de Portugal*, Universidade de Coimbra, Coimbra, 2015, 67–95.

- “Portugal. Integrated Country Strategy”, U.S. Embassy in Portugal, Lisbon, August 6, 2018, 1–13.
- Porto Editora, *Relações de Portugal com os Países Lusófonos*, Infopédia, [https://www.infopedia.pt/apoio/artigos/\\$relacoes-de-portugal-com-os-paises-lusofonos](https://www.infopedia.pt/apoio/artigos/$relacoes-de-portugal-com-os-paises-lusofonos), 21. 1.2023.
- Portugal wants Portuguese as an official UN language but there’s a long road ahead, says minister*, The Herald News, <https://www.heraldnews.com/story/news/local/ojornal/2021/04/26/portugal-wants-portuguese-official-un-language-but-theres-long-road-ahead-says-minister/7386764002/>, 22.1.2022.
- “República Portuguesa”, Ministerio de Asuntos Exteriores, Unión Europea y Cooperación, Oficina de Información Diplomática, Madrid, Mayo 2022.
- São Tomé e Príncipe*, Portal Diplomático, <https://portaldiplomatico.mne.gov.pt/relacoesbilaterais/paises-geral/sao-tome-e-principe>, 25.1.2023.
- Silva Tinoco Gimenez, Jessica, “Um outro olhar sobre a comunidade dos países de língua portuguesa (cplp) construindo a superação, transformando em cooperação”, *Revista Ars Historica*, no. 16, 2018, 172–192.
- Solicitar Residência em Portugal*, Serviço de Estrangeiros e Fronteiras, <https://imigrante.sef.pt/solicitar/estatuto/>, 22.1.2023.
- Sousa Galito, Maria, *Ensaio sobre política externa portuguesa. Documento de trabalho*, Centro de Estudios sobre África, Ásia e América Latina, Lisboa, 2019.
- “Strategic Concept for Portuguese Development Cooperation”, Governo de Portugal, Lisboa, 2020.
- Timor-Leste*, Portal Diplomático, <https://portaldiplomatico.mne.gov.pt/relacoesbilaterais/paises-geral/timor-leste>, 26.1.2023.
- Tratado de Amizade, Cooperação e Consulta entre a República Federativa do Brasil e a República Portuguesa*, Consulado Geral de Portugal em São Paulo, <http://consuladoportugalsp.org.br/dados-sobre-portugal/tratados-e-acordos-entre-portugal-e-brasil/tratado-de-amizade-cooperacao-e-consulta-entre-a-republica-federativa-do-brasil-e-a-republica-portuguesa/>, 22.1.2023.
- Vaz Moreira Edmilson, de Jesus, *As Relações Político-Diplomáticas Entre Cabo Verde e Portugal Desde 1975 À Atualidade*. Universidade Lusófona de Humanidades e Tecnologias Faculdade de Ciências Sociais, Educação e Administração, Lisboa, 2016.
- Лавров: РФ поддерживает включение Бразилии в список постоянных членов Совбеза ООН, ТАСС, <https://tass.ru/politika/13725031>, 24.1.2023.
- Петровић, Рајко, „Португал и Шпанија: случај првих светских колонијалних империја”, у: Данило Бабић, Рајко Петровић и Јелена Вићентић (ур.), *Суочавање Европе са њеном колонијалном прошлости*, Институт за европске студије, Београд, 2021, 17–38.